

# MUALLİM CEVDET VE OĞUZNAME

## Muallim Cevdet and Oğuzname

### Muallim Cevdet et l'Oğuzname

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN\*

#### ÖZET

Muallim Cevdet'in 1915'te yeni Mecmua'nın özel sayısında çıkmış olan "Oğuzname - Kitâb-ı Dede Korkut" yazısı üzerinde duruluyor. Yazının önemi vurgulanıyor ve Muallim Cevdet hakkında bilgi veriliyor. Daha sonra Muallim Cevdet'in söz konusu yazısı yeni harflere aktarılmış olarak veriliyor.

#### Anahtar Kelimeler

Muallim Cevdet, Oğuzname, Dede Korkut.

#### ABSTRACT

In this study, an article titled "Oğuzname - Kitâb-ı Dede Korkut" written by Muallim Cevdet at a special issue of Yeni Mecmua in 1915 is mentioned. The importance of the article is emphasized and some information is given about Muallim Cevdet. Then Muallim Cevdet's article is given by the new Turkish alphabet.

#### Key Words

Muallim Cevdet, Oğuzname, Dede Korkut

Yeni Mecmua'nın, Çanakkale Savaşı vesilesiyle 5-18 Mart 1915'te yayımlanan fevkalâde nüshasında, Dârümuallimîn hocalarından M. Cevdet'in yazdığı "Oğuzname - Kitâb-ı Dede Korkut" adlı yazı; Fuat Köprülü, Hüseyin Namık, Zeki Velidi, Fahrettin Kırzioğlu, Orhan Şaik Gökyay gibi araştırmacıların atıflarına rağmen, bugüne dek önemli ölçüsünde dikkat çekmiş değildir. Yazının öneminin gözden kaçmasının sebebi, anılan araştırmacıların hep aynı yeri iktibas etmeleri ve yazının bütününden bahsetmemeleridir. Bir diğer sebep yazıya ulaşmaktaki güçlüktür. Yeni Mecmua'nın bu fevkalâde nüshasına ben de birkaç yıl önce büyük bir güçlüklerle ulaştım. Yazıyı okudukça verilen bilgiler ve yapılan yorumlar karşısında hayrette kaldım. Bu kadar önemli bir yazının, ulaşılması fevkalâde güç bir

kütüphane rafında, eski harflerimizden bir örtü altında gizli kalmasına gönlüm razı olmadı. Birkaç yıldır hususî sohbetlerimizde yazının ilgi çekici yerlerini meslektaş ve öğrencilerime okuyup durmaktayım. Fakat her hâlde M. Cevdet'in ve onun Oğuzname hakkındaki düşüncelerinin daha geniş bir kitleye ulaşmaya hakkı var. Gazi Üniversitesi doktora öğrencilerinden Yakup Sarıkaya yazıyı yeni harflere aktardı. Bugünkü nesiller tarafından anlaşılmayan pek çok kelimeye rağmen yazıyı sadeleştirmeyi uygun görmedim. Her hâlde yine meraklılar ve meslektaşlar yazıyı okuyacaklardır ve madem ki merakları vardır; anlamadıkları kelimeler için benim yaptığım gibi sözlüğe bakacaklardır. Yazıyı sadeleştirmedik ama bugünkü imlâ kurallarına uyduk. Sadece Fars usulü tamlamalarda uzunlukları

\* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ve çift y'leri gösterdik. Sonradan farklı okunan Devâdâri, Boğazca Fatma vb. özel isimleri de düzeltmedik; M. Cevdet'in okuyuşuna sadık kaldık. Neticede makale bizim değil onundur; o nasıl okuduysa biz de ona uymaya mecburuz.

Muallim Mehmet Cevdet daha çok bir eğitimci ve eğitim tarihçisi olarak tanınmıştır. 93 harbinde Niş'ten göçmek zorunda kalıp Bolu'ya yerleşmiş olan bir ailenin çocuğudur. 1883'te Bolu'da doğmuş; ilk ve orta okulu Bolu'da, liseyi Kastamonu'da bitirmiş, 1900'de İstanbul'da Hukuk Mektebi'ne girmiştir. Ailevi sıkıntılar sebebiyle bir yıl sonra Dârülmuallimin'e (Öğretmen Okulu) geçen Mehmet Cevdet bu okulu birincilikle bitirir. Bazı okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra 1907 yılında Bakû'ya giderek orada Füyûzat adlı öğretmen okulunu kurar ve bir yıl kadar bu okulun müdürlüğünü yapar. Yetiştirdiği öğrenciler Azerbaycan Türklüğünün uyanışında önemli rol oynarlar. Muallim Cevdet Azerbaycan ilim ve eğitim çevreleriyle yakın temaslarda bulunur. Bir dostuyla Moskova'ya giderek Tolstoy ve Barthold'la da tanışır. Ancak Muallim Cevdet, Azerbaycan'da fazla kalamaz. Rus baskısı sonunda Azerbaycan yetkilileri kendisini Türkiye'ye göndermek zorunda kalırlar. 1908 başında İstanbul'a döner. Azerbaycan'dan aldığı yüküce bir tazminat sayesinde 1909-1910 yıllarında Avrupa'ya dolaşır. 1910 sonlarında Türkiye'ye döner ve Dârülmuallimin'de görev alır; burada eğitim bilimi, gramer, medeni ve sosyal bilgiler gibi dersler verir. 1925'te Dârülmuallimin'de kütüphane müdürü olur; İstanbul'un çeşitli liselerinde Türkçe ve tarih dersleri verir. Türk Tarih Kurumu'nun ilk üyelerinden olan M. Cevdet 1932'de kurulan Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyeti'nin başkanlığına getirilir. 1935 Nisanında hastalığı sebebiyle bu görevden ayrılır. Son ola-

rak İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti Başkanlığına getirilirse de bu görevi birkaç ay sürer; 1935 Aralık ayında vefat eder.<sup>1</sup>

Muallim Cevdet Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi. Rusça, Almanca, İngilizce ve Lâtinceyi de orta derecede biliyordu.

Okka ile Bulgaristan'a satılan arşiv belgeleri için Muallim Cevdet'in 1930'larda verdiği mücadele meşhurdur. Bu mücadele ile evrakın bir kısmının ziyan olmasını önlemiş; bir kısmının da geri gönderilmesini sağlamıştır. Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyeti adıyla bir komisyon kurulması ve Muallim Cevdet'in de heyetin başına getirilmesi bu mücadeleleri dolayısıyladır.

Muallim Cevdet bir kitap meraklısıydı. Bir kısmı yazma olan 10.000'i aşkın kitabını İstanbul Belediye Kütüphanesi'ne bırakmıştır.

Şehname, İbni Batuta, spor gibi değişik konularda eserleri vardır. Eğitim ve Kâtip Çelebi'yle ilgili makaleleri ile farklı konulardaki birkaç makalesi, Erdoğan Erüz tarafından hazırlanan ve 1978'de Çınar Yayınları'nca neşredilen Mektep ve Medrese adlı kitapta toplanmıştır.

Şimdi biraz da onun Oğuzname makalesinin muhteva ve ehemmiyetinden bahsedelim ve daha sonra sözü Muallim Cevdet'e bırakalım. Onun önemle vurguladığı konuları maddeler hâlinde belirtmek zannımca daha uygun olacaktır.

1. Muallim Cevdet Dede Korkut Kitabı'nın, "Oğuzname'nin bir cüz'ü" olduğu kanaatinde; çünkü kitap "bütün Türklerin, Türk hükümdarlarının değil Azerbaycan, Bayburt, Gürcistan havzasında sakin Türklerin maceralarından" bahsetmektedir.

2. Muallim Cevdet'e göre "Kitâb-ı Dede Korkut'un bizzat Dede Korkut tarafından mı, yoksa ona izafeten bir

diğer muharrir tarafından mı cem edildiği meçhul"dür. Ancak "Azerbaycan – Erzurum şivesinde olduğundan onu Anadolu'ya ve Anadolu'lu bir mütercime mal etmek doğrudur."

3. Muallim Cevdet, 19. yüzyılda bazı batılı araştırmacıların, Homer'in Ülis efsanesinin kaynağı olarak Tepegöz ve Basat'ı göstermelerini fevkalâde önemli bulur. Tepegöz boyunu ilk defa bir Batı diline çeviren von Diez'in ve Oxford Üniversitesi profesörlerinden Zayce'nin bu konudaki fikirlerini iktibas eder.

4. Osmanlı, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Çobanoğullarının güzergâhı olan Ahlat'taki mezarları çok önemli bulur; Evliya Çelebi'nin bu mezarlar hakkında verdiği bilgileri nakleder.

5. Muallim Cevdet'e göre birbirinden farklı muhtelif eserlere Oğuzname adı verilmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndan Oğuzname diye bahsediliği gibi Atalar Sözü risalesinden de Oğuzname diye bahsedilmektedir. Barthold'a göre eski zamanlarda ozanların naklettikleri rivayetlerin her birine Oğuzname denirmiş. Bazı Selçuklu tarihleri de Oğuzname olarak geçmektedir. Üçüncü Mehmet zamanı yazarlarından Seyyid Lokman'ın küçük kitabının adı da "İc-mâl-i Ahvâl-i Âl-i Selçuk der-Konya ber müceb-i nakl ez-Oğuznâme"dir. Seyyid Lokman, risalesini Oğuzname'yi tettebbu ederek yazdığını söylüyor. Sarı Saltuk'un Rumeli'ye göçünü de Oğuzname'den naklettiğini ifade ediyor. Anlaşıldığına göre Osmanlılar devrinde Oğuzname, sözlü gelenek ve rivayetlere de dayanan umumî Türk tarihidir. Yazıcıoğlu Ali'ye göre Oğuzname'de Türklerin neseplerine dair rivayetler, hakimler ve muteber nâkiler tarafından rivayet edilmekte imiş. Yine Yazıcıoğlu'na göre Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad "Kimyâyı Saâdet kitabını ve Nizâmül-Mülk

kitabını ve Oğuz töresini ve Oğuzname vesair tevarihi iyi bilirdi ve harp ve yasak babında divanî ahkâmını ve Oğuz töresince veya Oğuz töresine kıyas edip hükmederdi."

Yazıcıoğlu'nun verdiği bilgiler Muallim Cevdet'i heyecanlandırıyor ve bu heyecanlı yazarımız şunları yazıyor: "Hay Allah razı olsun: Demek ki bu millî kitabın ahkâmı saraylarımızda muteber tutulmuş okunmuş... Bu kitapta Osmanlı teşkilâtında cari adap ve an'anat, tamamıyla Oğuzname'den alınmış ve müesseselerimizin temel taşları o itibarat, o mantık-ı millî üzerine atılmıştır." Ne dersiniz aziz okuyucular, bu ifadelerin bize de heyecan vermesi gerekmez mi? Osmanlı müesseselerine bir de bu gözle baksak, özellikle örf ahkâmını Oğuz töreleriyle karşılaştırsak olmaz mı?

6. Muallim Cevdet'in vurguladığı en önemli husus Mısırlı Memlûk tarihçisi Ebûbekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'nin 1230'da yazdığı Dürerü't-Ticân" adlı eserden nakledilen bilgilerdir.

Bu bilgilere göre Ebû Müslim Horesani'nin hazinesinden gelen ve altın mahfaza içinde korunan sarı ipekten dokunmuş bir kitabı Devâdârî ve üç arkadaşı incelemekte ve notlar almaktadırlar. Ebû Müslim, kitabın atalarından kendine intikal ettiğini ve kendisinin Buhtu Han neslinden geldiğini iddia etmekte imiş. Kitap, Harun Reşid'in hekimbaşlarından Cebrâil bin Bahtîşû tarafından Hicrî 211 (Milâdî 826) yılında Farsçadan Arapçaya tercüme edilmiş. Farsçası da Türkçeden çevrilmiş imiş. Eserde Ulug Kara Tag, Altun Han, Ulu Ay Atacı, Türkler yemini, Ulu Ay Anacı, çocuk, kartal, arslan vb. efsaneler varmış.

Muallim Cevdet bu kitabın Oğuzname olduğunu düşünüyor. "Emeviler zamanında ve Ebû Müslim

elinde dahi okunduğuna” göre Oğuzname'nin Orhun anıtlarıyla aynı yaşta olduğuna muhakkak nazarıyla bakıyor.

Muallim Cevdet yukarıdaki bilgileri Mısırlı Zeki Paşa'dan nakletmektedir. Zeki Paşa da bu bilgileri Devâdârî'nin Dürerü't-Ticân adlı eserinin Hidiv Kütüphanesi'ndeki nüshasından almış.

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'da(1918) Muallim Cevdet'in verdiği bilgileri nakleden Fuat Köprülü, bizzat Zeki Paşa'nın Dürerü't-Ticân'ın tek nüshası olduğunu ve onun da İstanbul'da bulunduğunu ifade ettiğini yazıyor. Zeki Paşa'ya ait kaynağı belirtmemesi sebebiyle Muallim Cevdet'in onun hangi eserinden yararlandığının bilinmediğini ifade ediyor.<sup>2</sup>

Hüseyin Namık ise 1923'te yazdığı “Oğuzname” adlı makalede, Muallim Cevdet'in belirtmediği Mısırlı Zeki Paşa'ya ait kaynağı buluyor. Bu kaynak Zeki Paşa'nın Archive Asiatique dergisinde yazdığı Fransızca bir yazıdır. Hüseyin Namık şöyle diyor: “Ahmed Zeki Paşa 'Archive Asiatique' mecmuasında neşretmiş olduğu bir makalede –ki Ebubekr'in Tatarların menşei hakkında verdiği izahatı muhtevidir- müellifin şahsiyetine dair de izahatta bulunuyor: Bu büyük Mısırlı müverrih daha birçok eserler yazmış ise de bunlardan yalnız ikisi bulunabilmiştir. Biri Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi'nde (numro 913) Dürerü't-Ticân adlı. Diğeri Topkapı Sarayı ve Ayasofya kütüphanelerinde Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer isimindeki eserdir. Her iki nüshanın da müellifin hatt-ı destiyle yazıldığını Zeki Paşa söylüyor. Kahire Kütüphanesi'nde baştan ve nihayetden eksik bir Dürerü't-Ticân nüshası vardır.”<sup>3</sup>

Görüldüğü gibi Köprülü'nün izhar ettiği şüpheye yer yoktur. Hüseyin Namık, Zeki Paşa'nın yazısını bulmuştur

ve bu yazıda bizzat Zeki Paşa Dürerü't-Ticân'ın baştan ve sondan eksik bir nüshasının Kahire Kütüphanesi'nde bulunduğunu söylemektedir.

Ebû Müslim'e ait kitapla ilgili kısmı, önemi dolayısıyla bir de Hüseyin Namık'tan aktarıyoruz:

“Ebubekir, Oğuzname'yi nasıl bulunduğunu şu suretle anlatıyor: '709 sene-i hicrîsinde pederim merkezi Bilbasi olan Şarkıye Vilâyeti valiliğinde bulunuyordu. Ehibbamdan Eminüddin el-Hamevî isimindeki bir zat, erbâb-ı ilm ve irfandan bazıları ile Tatarlara dair icra edilen bir musahabe üzerine bana bir yazma getirdi. Ve bunu müteveffa Emir Bedreddin Bayserî'den almış olduğunu, nüshanın da elde biricik bulunduğunu beyan etti. Kâğıdı ipekten ve Bağdat mamulâtından idi. Hattı meşhur Ali ibni Hilâlülbevâb'ın şakirtlerinden birine izafe olunuyordu. Metni müzehhep nukuşu havi idi. Cildi gayet mutena hareli(?) sarı ipek geçirilmiş ve altın bir kapakla kapanmakta idi. Rüfekamdan el-Hamevî, meşhur güzel şarkılar (Belyak?)ın nâzımı Cemâleddin ibni Zeytun ve Mansûru'l-Abbas ile birlikte bu kitabı tetkik ettik. Anlayabildiğimiz yerleri kopya ettik; anlayamadığımız kısımlar öylece meçhulümüz kaldı. Müellifi kendisinin ismi Cebrâil bin Bahtîşü olduğunu, mesleği tabip bulunduğunu ve kitap esasen Türkçeden Farişîye tercüme edildikten sonra kendisi hicretin 211 senesinde Farişiden Arapçaya naklettiğini yazıyordu. Eser Abbasilerin hilâfete çıkılmalarını intaç eden hareketin müsebbip ve faili Ebû Müslim Horasan'ın hazinesinden geliyordu. Ebû Müslim kendisinin doğrudan doğruya Buhtu Han sülâlesinden geldiğini ve bu eseri ondan tevarüs etmiş olduğunu iddia ediyordu. Halife-i Abbas el-Mansur tarafından katledildi.”<sup>4</sup>

Zeki Velidi'nin 1925'te Türk Yurdu dergisinde çıkan “Türk Efsanelerinde

Milli Alâmetler” adlı yazısında konu daha da aydınlanıyor. Zeki Velidi, “seki-zinci asr-ı hicrî iptidasındaki Mısır Türk beyleri neslinden Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'nin İstanbul kütüphanelerinde mahfuz Dürerü't-Ticân ve Kenzü'd-Dürer nam eserlerinin Türk tarihi için fevkalâde ehemmiyeti haiz olduğu 10-15 seneden beri malûmdur” dedikten sonra şu önemli dip notunu düşüyor:

“Bu eser hakkında Türk edebiyatında evvelâ Çanakkale Mecmuası'nda (s: 89-92) ve İlk Mutasavvıflar(da) (30, 279-282) verilen malûmatla birlikte Ahmet Hikmet Bey'in Çağlayanlar nam eserindeki hikâyesi Mısırlı Ahmet Zeki Paşa eserine istinat ettiği muhtâc-ı tashihtir. 'Ebû Müslim kendisini Türk hanlarından Buhtu Han neslinden olduğunu iddia ediyordu' fıkrası meydana çıkmış ve Ebû Müslim'in Türk olduğu ders kitaplarına da girmiştir. Hâlbuki asıl nüshalarda: “bu kitap Ebû Müslim hazinesinden bulundu. Ebû Müslim'e ise kendisini nispet ettiği hekim Büzürcmihr bin el-Bahtigân el-Fârisî'den irsen kalmıştır” diye yazılıdır. Malûmdur ki Büzürcmihr, Nüşirevan muasırı olan İran hekimidir.(Tercüme-i hâli bütün mehzalara istinat ederek Tebriz şehrinde Gencine-i Maârif mecellesinde tabolunmuştur.) Büzürcmihr'in pederinin Bahtigân yahut Tahtigân diğer mehzalarla da sabittir. Meselâ: (Mürûcû'z-Zehab li'l-Mes'ûdî İbnü'l-Esir hamişinde II 143-154). Müellif Abdullah bin Aybek ise bunu sarîh surette Fârisî Büzürcmihr diye kaydetmiştir: 'Kâle Cebreîl bin Bahtşüyü' lemmâ vaşale ilâ hâze'l-kitâbi min hâzâ'ini'bni Müslimi'l-Horâsâniyyi Şâhibü'd-da'veti'l-'Abbâsiyyeti ve idde'â fîhi ennehü min kütübi ceddihî Büzürcmihr bin el-Bahtigân el-Fârsî ve kâne yensibü (?) ileyhi bi'd-da'vâhi ve leyse bi-ba'îdin fî da'vâhi limâ kâne

'aleyhi mine'l-'aqli ve'd-dehâ'i ve husnû's-siyâseti ve't-tedbir.' (Dürerü't-Ticân 252. Kenzü'd-Dürer, cild-i sâbi' 144). Yine Kenzü'd-Dürer cild-i râbi' s. 283-286. sahifeler tamam Ebû Müslim vak'alarına ait olup orada da aynı suretle kaydolunmuştur.”<sup>5</sup>

Görüldüğü gibi Zeki Velidi, Ebû Müslim'in atalarıyla ilgili bilgide son derece önemli bir düzeltme yapıyor. Ebû Müslim'in büyük atası, Muallim Cevdet, Fuat Köprülü ve Hüseyin Namık'ın yazdığı gibi Buhtu Han değil, Büzürcmihr bin El-Bahtigân el-Fârisî'dir. Zeki Velidi'nin belirttiği gibi Mısırlı Zeki Paşa'nın makalesinde Bahtigân kelimesi Lâtin harfleriyle yazıldığı için iyi teşhis edilememiş ve Buhtu Han şeklinde okunmuştur.

Zeki Velidi'nin sonraki paragrafı da çok önemlidir:

“Bu zat (Devâdârî), 759 senesi Bilbayis'te Türklerin iptidâî tarihlerine ait Ulu Han Ata Bitiği nam bir kitap bulmuş ve kendi eserlerinde o kitaptan Türklerin aslı hakkında rivayetler nakletmiştir. Her iki eserin Türklere ait rivayâtı havi kısımları Abdülkadir Bey tarafından istinsah edilmiş olduğundan inşallah ilk fırsatta metni haşiyeleriyle neşredeceğim. Müellifin naklettiği gibi kitabın Cebreîl bin Bahtşüyü' elinden geçen ve kablelislâm İran (müellifçe Büzürcmihr) felsefe ve akaidinin tesiratına maruz kalmış Türk efsaneleri olduğu muhakkaktır.”<sup>6</sup>

Devâdârî, Ebû Müslim hazinesinden gelen kitabın hangisi olduğunu Muallim Cevdet'in Zeki Paşa'dan aldığı kısımda söylemiyor. Buna rağmen Muallim Cevdet de, Hüseyin Namık da bu kitabın Oğuzname olduğunu düşünmüşlerdir. Zeki Velidi ise söz konusu kitabın Ulu Han Ata Bitiği olduğu kanaatinde. Her hâlde Zeki Velidi'nin fikri doğru olacaktır. Çünkü hem Dürerü't-Ticân'da hem Kenzü'd-Dü-

rer'de ilgili kısımları arkadaşı Abdülkadir (İnan) istinsah etmiş, Zeki Velidi de onları okumuştur.<sup>7</sup> Zeki Velidi'deki "759 senesi" ise bir zühul olmalı ve 709 (milâdi 1309/1310) olarak düzeltilmelidir.

Aziz okuyucu, Ebû Müslim'in büyük atalarıyla ilgili problem bir yana, Muallim Cevdet'te ve diğer kaynaklarda verilen bilgiler gerçekten de son derece önemlidir. Cebrâil bin Bahtîşû'nun 826'da Farsçadan Arapçaya çevirdiği; 1310'da Devâdârî ve arkadaşlarının incelediği ve Devâdârî'nin eserlerindeki pek çok bilgiye kaynaklık eden kitapla ilgili şöyle bir kronoloji yapabiliriz:

**6. yy'ın ikinci yarısı:** Kitap, Büzürcmîhr bin Bahtigân'ın elinde.

**755'ten önce:** Kitap, Büzürcmîhr'in çocuk ve torunları vasıtasıyla yaklaşık 200 yıl sonraki torunu Ebû Müslim'e intikal ediyor.

**755:** Ebû Müslim'in öldürülmesi.

**826:** Abbasi sarayı doktorlarından Cebrâil bin Bahtîşû tarafından kitabın Farsçadan Arapçaya çevrilmesi (Cebrâil bin Bahtîşû, ataları Sasanî hükümdarı Nüşîrevan devrine kadar uzanan Nes-turfî bir hekim sülâlesine mensuptur.)

**1309-1310:** Devâdârî'nin üç arkadaşıyla birlikte kitabı incelemesi (İnceledikleri nüsha Cebrâil bin Bahtîşû'nun tercüme ettiği Arapça bir nüshadır. Nüshayı Devâdârî'nin dostu Emînüddin Hamdi getirmiş. O da bunu merhum Emin Bedreddin Bayseri'den [Baysarı olmalı] almış.)

Muallim Cevdet'in verdiği bilgiler yıllardır beni heyecanlandırıyor. Eğer buraya kadar yazdıklarım sizde de bir heyecan uyandırdıysa lütfen M. Cevdet'in yazısını baştan sona dikkatle okuyunuz. Öyle ya, heyecan olmasa okumanın da bir manası yok, ilim yapmanın da; hatta belki ömrün de. Değil mi aziz okuyucular?

## Oğuzname - Kitâb-ı Dede Korkut\*

Oğuzname, aşağıda beyan edileceği veçhile pek eski bir Türk kitabıdır. Osmanlıların zuhurundan çok evvel yazılmıştır. Matbaa-yı Âmir'e'de tabedilen "Kitâb-ı Dede Korkut"a gelince 67 ve 86. sahifelerinde tasrih edildiği üzere "Oğuzname" ismini de almış ise de bu, tamam değil eksiktir. Kitâb-ı Dede Korkut, bütün Türklerin, Türk hükümdarlarının değil Azerbaycan, Bayburt, Gürcistan havzasında sakin Türklerin maceralarından bahsetmesine göre Oğuzname'nin bir cüz'ünü cami demektir.\*\* Muhteviyatı 12 hikâyeden ibarettir ki Dede Korkut'un bazı hakimane sözleriyle başlar: Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Salur Kazan, Kam Büre Beğ Oğlu, Kazan Beğ Oğlu Uruz, Koca Oğlu Deli Dumrul, Kañlı Koca Oğlu Kanturalı, Salur Kazanın Esir Olması, İç Oğuzla Dış Oğuz'un Muharebeleri. 18(5) Mart hatırasına hürmeten takdim edilen bu naçiz hediye-i kalemiyye, mezkûr iki eserin mâhiyet-i târihiyye ve bibliyografyasını arz edecektir.

Mecmuanın hacmi müsait olmadığı için Dede Korkut üzerine malûmat veremeyeceğiz.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyyemizin tesisinden evvel Anadolu'da halk için yazılmış Türkçe eserler elbette var idi.

\* Makale, Yakup Sarıkaya tarafından yeni harflere aktarılmıştır.

\*\*Kitâb-ı Dede Korkut'un arz edilen sahaya ait maceralardan bahsettiğini gösteren esmâ-yı coğrafya ile o maceralara iştirak eden Türk eşhası şâyân-ı dikkattir: Karadeniz, Trabzon, Gürcistan, Bayburt, Gence, Kapılar Derbendi, Âmid, Mardin Kaleleri, Sürmeli Ova, Karun Eli, Akhisar Kalesi, Gökçe Dağ. Şu kahramanlara bakınız: Kara Budak, Koñur, Kıyan Güci, Demir Güci, Deli Dündar, Kara Tügen, Boğacık, Yaluncak Yiğit, Deli Karçar, 57 kale alan Koca Oğlu Evren, Doğsun Oğlu Rüstem, ejderhalar ağzından adam kurtaran Deli Evren, Selçan Hatun, Yoğuz Fatma, Kısırca Yenge.

Fakat zaman, ekseriyeti mahvetmiştir. Şayet tek tük kalanlar olmuşsa onlar da Anadolu'da ve umumî hususî kütüphanelerde yapılacak taharriyat ile belki meydana çıkacaktır. Meselâ Esseyyid Battal Gazi Kitabı için Selçukiler zamanından kalmadır ve askerleri Rum cihadına hazırlamak maksadıyla yazılmıştır tarzında bir kanaat vardır. Alman müsteşriklerinden Ete'nin bu kitap mukadimesindeki mütalâası bu merkezdedir.

Keza 630 tarihinde yazdığını şu:

*Tarihniñ altı yüz otuzundan  
Bu zaif bu kitabı düzdü imdi  
Tevfik, nusret, fehm, tevfik Hakdan bildim  
Allahım rüzi kıldığına şâkir oldum  
Bu kitâbı düzdüm tamâm kıldım  
Ve men'anâ ve iyyâküm diyür imdi  
beyitle ve adının Ali olduğunu şu:  
Ben uşal zaif bende, adı Ali  
Yigirmi dört rakam içre saldı bildi  
Yarlıgagıl ya Rahim ol hatâ kuli  
Rahmetinden mihribanlık umar imdi*

beyitle gösteren Yusuf ve Zelîha manzumesi sahibinin risalesi bu eserler cümlesindedir. Alman Şark Mecmuasında otuz sene evvel neşredilen bu manzumeyi yakında Yeni Mecmua'ya derc edeceğiz.

Mevzuubahsimiz olan "Oğuzname", Türklerce maruf ve muteber bir eser olduğu hâlde hâlâ ele geçmeyen müellefattandır. Bu eserin kimin kaleminden çıktığını bilmiyoruz. Onun ancak bir fashını ihtiva eden Kitâb-ı Dede Korkut'un da bizzat Dede Korkut tarafından mı, yoksa ona izafeten bir diğer muharrir tarafından mı cem edildiği meçhulümüzdür. Şu kadar ki Kitâb-ı Dede Korkut şekli-i mazbûtuna nazaran Anadolu ve daha doğrusu Azerbaycan – Erzurum şivesinde olduğundan onu Anadolu'ya ve Anadolu'ya bir mütercime mal etmek doğrudur.

Âsâr-ı İslâmiyye ve milliyye encümeni bu eseri Dresden Kütüpha-

nesi'ndeki nüsha-yı yegâneden istinsah edilen ve Berlin Kütüphanesi'nde mahfuz olan ciltten fotoğrafa ve tabettirmiştir. Bu kitabı evvelâ müsteşrik "Fleischer" bulmuştur. İstanbul'da yüz on sene kadar evvel Alman sefirliğiyle bulunan ve reisülküttap Raşit Efendinin dostu "von Diez" dahi "Asya Muhtıraları" namıyla -Denkwürdigkeiten von Asien- neşrelediği iki büyük cildin ikincisinde Kitâb-ı Dede Korkut\* Tepegöz efsanesini aynen tab ve Almanca'ya tercüme eylemiştir. Bin sahifeyi tecavüz eden bu mühim cilt 1815'te Berlin – Halle'de basılmıştır. von Diez'in bu eseri cesiminde bu efsaneden başka Ali Çelebi'nin "Mîzânü'l-Ezhâr"ı ile -ziraatımız

\* von Diez, Tepegöz efsanesini Homer'in Ülise efsanesiyle münasibettar buluyor ve arada mukayeseler yapıyor. Kariler Tepegöz efsanesini herhâlde Kitâb-ı Dede Korkut'tan okumalıdır. von Diez iddia eder ki Yunanilerin Ülisi, Tepegöz efsanesindeki Basattır. Tepegöz, Homer'in "Siklop" denilen ifritidir. Hatta Almanca mezkûr eserinin 416. sahifesinde diyor ki: Oğuz Siklobunun Homer'den ıktibas edildiğini kabul edemem. Zira bir kere şarklılar Yunan mitolojisi bilmezler ... Ebulferrec tarihinde (Târîh-i Muhtasar'ud-düvel) Homer'in Süryanice tercümesinden bahsederse de nakıstır... 417. sahifede: Aşıkârdır ki Oğuz kâtibi, bu efsanenin hakikatine Homer'den çok vâkıf imiş ... Bu efsane Dede Korkut zamanına kadar Türkler arasında tahriren değilse bile şifahen devam etmiştir. Ben kani oldum ki Homer, Asya'ya vuku bulan seyahati esnasında Tepegöz efsanesini, natamam ise de işitmiş ve "Polifem" ismindeki siklop efsanesinin esasını bundan ıktibas eylemiştir ... İhtimal Yunanilerde de buna yakın şeylere tesadüf etmiştir. Zira kim bilir hangi nam altında bir Oğuz taifesi (Truva hükümdarı) Peryamos'la olan ahitnameye tebean gelmiş ve Truva muhasarası esnasında Yunanilere karşı harp etmiştir. Eğer böyle ise Tepegöz efsanesi, onlar vasıtasıyla Anadolu'ya geçmiş ve Homer zamanında hâtîrât-ı ümmette zinde kalmış olmak gerektir.

417. sahifede ise şu sözleri söylüyor: Bu efsanenin barbar akvamda [İskitler, Çığtlar, Türkler] Homer'den evvel mevcudiyeti muhakkaktır. Eserlerinde her ne okunuyorsa Yunanilere mal etmek çok haksızlıktır. Ben Yunanilerde nice ilmi mülâhazalar bilirim ki şarklılardan muktebestir.

tarihi için mühimdir-. Farisî, Arabî, Türkçe darbimesellere müteallik izahat ve risaleler münderiçtir. Bu, mükemmel bir koleksiyondur. Fakire göre bunlar arasında en mühimi “Hâzihi Er-risâletü min Kelimâti Oğuznâme El-meşhûr Atalar Sözi” namındaki risâle-i Türkiyyedir.

Zira hangi darbimesellerimizin Devlet-i Osmanî'nin tesisinden evvel cari olduğunu bilmek fevkalâde lâzımdır. Bu risalenin olsun, Kitâb-ı Dede Korkut'un olsun “Oğuzname” mefhumunda dahil olduğu kat'iyen sabit olduğu gibi her ikisinin Osman Gazi Hazretleri devrinden evvel yazıldığı da muhakkaktır. Binaenaleyh bu risale sayesinde eski darbimesellerimiz meydana çıkmış demektir. Muharrir-i âciz, yüze yakın bir yekûn tutan bu meselleri istinsah ettiğim cihetle Kitâb-ı Dede Korkut'a zamimeten neşri niyetindeyim. Hicret-i nebeviyyenin dördüncü asrında cari darbimeselleri de bir me'haz-ı Arabîden topladım.

Oğuznamenin bir cüz'ünü teşkil ettiğine zahip olduğumuz Kitâb-ı Dede Korkut hikâyelerinin sahne-i cereyânı olan Azerbaycan, Bayburt, Mardin ve civarı kablelislâm dahi Türk ve Kürt aşiretleriyle meskûn idi. Bu havalide müesses şehirlerden biri “Ahlat” kasabasıdır ki Van Gölü kenarında Türklerin en meşhur beldelerinden biri idi. Düşünmeliyiz ki Kayı, Akkoyun, Karakoyunlular Türkistan'dan başlayarak Bahr-i Hazer'in cenup sahillerini işgal edegelmişler ve Merv – Ahlat – Bayburt sahne-i harekâtında bir çok mezarlar, yadigârlar, kitabeler bırakmışlardır. Kitâb-ı Dede Korkut'ta Bayındır Han'dan çok zikredilmesi de manidardır. Zira Ertuğrul Gazi Hazretleri'nin dedesi Kaya Alp'in kardeşi bir Bayındır Han mevcut olduğu gibi Kayı aşiretinden başka ve fakat onunla amca

oğulları demek olan “Bayındır” aşireti de vardır ve kâffesi Oğuzdur.

Hele Firdevsî'nin Şehnamesinde menakıbı zikredilen Türk hakanı Efrasiyab da Kâşgar'dan ta bu cihetlere kadar istilâ eylemiş ve bazı şehirler tesis eylemiştir. Divânü Lügati't-Türk'ün üçüncü cildinde “Kum” ve “Kazvin” şehirlerini Efrasiyab'ın kurduğunu okuyoruz ki bu, şimdiye kadar pek malûm değil idi.

Arz edilen geniş sahada Türkler hâlâ yaşıyor ve Efrasiyab hikâyeleri olsun, Oğuz, Bayındır Han evlâtları menakıbı olsun söylenmektedir. Ecdâd-ı kadîmemiz bu topraklarda Gürcülerle, Ermenilerle, Trabzon Rumlarıyla, alelhusus cenubî İran'da sakin Fars hükümdarlarıyla savaşmışlardır. Efrasiyab menkıbelerini 1862'de Taşkent'te tabedilmiş olan Efrâsiyabnâme'de mufassalan görüyoruz.\* Kayı, Akkoyun, Karakoyun aşiretleri rüesası türbelerini saklayan Ahlat şehrini üç asır evvel ziyaret eylemiş olan Evliya Çelebi bu sahne-i heyecâ ve gazavatın kahramanlarını bize anlatmaktadır.

Çelebi'nin “Ziyâretgâh-ı Ecdâd-ı Selâtin-i Âl-i Osman der-şehr-i Ahlat” serlevhası altında yazdığını iktibas

\* 13 sene yaşadığım Bolu şehrinde ecdâdımızın akrabası Selçuk Türklerinin teşe'up ettiği “Kınık” aşiretinden kalma bir nahiye vardır. Diğer aşiretlerin isimlerini ve onları taşıyan köyleri de yazıyorum: Bayındır Türkleri Gök Han sülâlesindedir. Alâmet-i fârîka olarak resmini taşıdıkları kuş “sungur” idi. Kınık Türklerinininki “çakır” kuş idi. Dodurga Türkleri “kartal” alâmeti taşırlardı ki Ay Han sülâlesinden idiler. Gün Ay = Günay Türkleri Gün Han sülâlesinden idiler. Küçüklüğümde babamın hizmetinde bulunan Bayındırlı Mehmet Çavuş, Tepegöz hikâyesini bana tatlı tatlı anlatırdı. İzmir ve Konya taraflarında aynı Türklerin muhtelif oymaklarına mahsus böyle ne kadar isimler vardır ki sakin oldukları yerleri göstermektedir. Bu köylülerde kim bilir ne kadar kadim hikâyeler vardır.



edelim; Osmanlı ecdadından metfun olanlar:

Kaya Alp ve biraderi Hasan Bayındır Han, Sultan Abdullah, İzzeddin Han, Sultan Hasan, Meymendi, Boğa Bay, Tohta Bay, Korkut Han, Ali Han, Kâzım Han, Bendî Han, Zorbay Han, İsmail Han, Bedirbay Han, Cığalı Han, Tohtamış Han, Selçun Han, İsrail, Masum Bay, Kutlu Bay. Osmanlı ceddâtından hatunlar: Mama Hatun, Sırma Hatun, Can Hanım, Nilüfer Hatun, Servboy Hanım, Zibâ Hanım, Vasfiye Hanım, Hurşid Hurma, Döndü Hurma, Safiyye Hurma.

Ahlat'ta Türklerden Çobanoğulları da hükümet sürmüşlerdir ki 12 hükümdar idiler. Bunların da asılları (Osmanlılar gibi) Mâhân'dan olup hicretin 123. senesi melik Hişâm-ı Emevî zamanında İslâmı müşerref olmuşlardır. Onlardan burada yatanlar: Emir Ziyad, Emir Yâdes, Emir Kodurman, Emir Abdiyar, Emir Kaynak, Emir Sarban, Emir Sultan, Veli Şemseddin.

Karakoyunlulardan yatanlar: Kara Celâyir Han, Kara Yusuf Han, Kara Turmuş Han, Kara Bur Han, Kara Şeyhî Han. Bunların hatunları şehir içre zîr-i zeminlerde serirler üzerinde yatarlar. Tarihleri bile üzerinde muharredir. Bu dediğimiz mastabalar üzerinde kayalar içre serirlere nicesi kadit ve kadife esvaplarıyla, beyaz kefenleriyle, saçları sakallarıyla yatarlar. Nicesi kuru kadit kurumuş kalmıştır. Hatta bir zenci-çehre gulâm elinde asısıyla ayak üzerinde dîdebân gibi duvara dayanıp durur. Ama gayet mahuf çehredir. Türbedarları yok, kapıları fâtihi Revân Murat Han ziyaret edeliden beri mesturdur. Hakîr nice deliklerden ipler ile zîr-i zemine inip ziyaret ettim ve şu beyti tahrir eyledim:

*Ecel sühânı hakkeyler hadidi*

*Cihân içre koyar nice kadidi*

Arap ve Acemde Ahlat kaditleri meşhurdur. Vakıa sair yerlerde de var ama bunlar saç ve sakallarıyla ter ü taze dururlar.

Evliya Çelebi'nin şu tarihi ve fennî izahatı, zikredilen dedelerimizin, nenerimizin mumya usûlüyle zîr-i zemine vazedildiğini gösteriyor.

Oğuzname tamamen bulunsaydı Türkler için Orhun sütunları kadar mühim bir âbide-i lisan ve târih olacaktı. Çünkü milâdın 733 -ki hicretin 115 senesine tesadüf eder- tarihinde zikredilen bu sütunlarla Oğuzname'nin bir yaşta olduğu emr-i muhakkaktır: Filvaki "Dürerüt-Ticân" isimdeki Arapça bir tarihten Mısırlı fâzıl-ı muhterem Zeki Paşa'nın nakleylediği parça, bu bapta şüphe bırakmamaktadır, Paşa parçayı bu kitabın Kütübhâne-i Hidivî'de mahfuz rüşhasından istinsah ettiğini söylüyor. Kitabı yazan, Devlet-i Osmâniyye teessüs etmeden evvel Mısır'da hükümet eyleyen Sultan Muhammed Kalavun memurlarından Ebûbekir Abdullah El-vâdârî'dir. Müşarünileyhin Damat İbrahim Paşa Kütüphanesinde 913 numarada bu isimde eseri vardır ve büyüktür. Bundan başka müellife mensup olarak Topkapı Sarây-ı Hümâyunu Kütüphanesi'nde cesim altı cilde münkasım "Kenzü'd-Dürer" isminde kadim Türklere dair kıymetli malûmatı havi bir eser daha vardır. Bu mühim külliyyatın diğer üç cildi de Ayasofya Kütüphanesi'ndedir: 3073 - 3076 numaralar.

Topkapı Sarây-ı Hümâyunu'ndaki nüsha fakiri çok alâkadar ettiği için kütüphaneye girmek üzere müdir-i fâzıl Tahir Beyefendi üstadımızdan ricâ-yı mahsusta bulundumsa da ricamın is'âfını resmen müsait bir vakte talik buyurdular.

Mısırdaki Türkler hükümeti mevcut iken Türkçeye rağbet de var idi. Devlet-i Osmâniyyemizin kurulduğu senelerde

ve Ebûbekir Abdullah'ın bu eseri yazdığı devirde telif olunan "Kitâbü'l-idrâk lî-lisâni'l-etrâk", "Nahvü'l-etrâk", "Tuhfetü't-Türk", siyasetin tesiri ile ulemada husûle gelen Türkçe ve Türkçelere merak keyfiyetini izah eden nûmunelerdir. Sair vesikalardan şimdilik sarf-ı nazar ederek maksad-ı asli olan esere geçelim:

Ebûbekir "Dürerü't-Ticân"ında der ki:

Hikâyemi Türklerce Ulu Han Ata Bilgeci\* ismindeki kitaba nazaran söylüyorum. Bu kitap, Kıpçak ve Moğollarca mukaddestir. Diğer Türklerin de bir kitabı vardır ki ismi Oğuznamedir. Bu eser, Türklerin en meşhuru Oğuz ismini taşıyan ilk hükümdarları tarihidir. Ben her iki kitabı da biliyorum. Bu vukufum, Türk kavminin tarihini mükemmelen ihata eylediğimi tasdike ve bu kavme dair nakleyeceğim hikâyatın pek mevsuk telâkki edilebileceğini beyana müsaade eder: Babam hicretin 709. senesi Şarkıyye eyaletinin emiri idi. Eyaletin merkezi Bilbayis'tir. Dostlarımdan Eminüddin Hamdi bazı ulema ile Tatarlara dair bir mübahese neticesinde bana yazma bir eser getirdi. Ve bunu merhum Emin Bedreddin Bayseri'den aldığını ve yegâne eser olduğunu söyledi. Kâğıdı Bağdat'ta yapılmıştı ve ipekten idi. Hattı, meşhur Ali ibn Hilâlülbevâb'ın çıraklarından birine mensup idi. Metni müzehhep nukuşu 'havi idi. Cildi gayet mutena ve

sarı ipekten mensûc olup altından bir mahfazası var idi.

Dostlarım El-Hamevî, Cemâleddin ibn Zeytûn ve Mansur El-Abbas ile toplanarak bu kitabı tetkik ettik. Beraberce okuyup anlayabildiğimiz şeyleri istinsah ettim. Bazı yerlerini anlayamadık. Müellifi kendisinin Cebrâil bin Bahîşü' [Hârûnü'r-reşid'in 23 sene hekimbaşılığını ifa etmiştir] isminde olduğunu, doktor bulunduğunu ve kitap esasen Türkçeden Farişiye tercüme edildikten sonra kendisi hicretin 211 senesinde onu Farişiden Arabiye nakleyediğini yazıyordu. Bu kitap, Ebû Müslim El-Horasânî'nin huzanesinden geliyordu. Zaten Ebû Müslim Buhtu Han neslinden geldiğini ve bu kitabı irsen aldığını iddia ediyordu.

Cebrâil bundan sonra eserin (Oğuzname'nin) muhteviyatını izah ediyor: Ulug Kara Tağ, Altun Han, Ulu Ay Atacı, Türkler yemini, Ulu Ay Anacı, çocuk, kartal, arslan efsanesi ilâh.

Bu şahadetten Oğuzname ismindeki eserin ne kadar nadir olduğunu ve Farişi ve Arabiye nasıl geçtiğini öğrenmekle beraber hatta Emeviler zamanında ve Ebû Müslim elinde dahi okunduğunu anlıyoruz. Aşağıda Osmanlı müelliflerinden ve Sultan Murâd-ı Sâni devri muharrirlerinden Yazıcıoğlu Ali Efendi'nin de bu eserin Uygur nüshasını gördüğünü biraz sonra Fatih Sultan Mehmet Hazretlerinin mahdumu Şehzade Cem'e Bayat kabîle-i Türkiyyesinden Hasan Efendi'nin takdim eylediği Câm-ı Cem-âyin'in de Oğuzname'den alındığını nakledeceğiz ve Sultân-ı Selçûkî Alâaddin Keykubat'ın Oğuzname ile Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnamesi'ni muntazaman mütalâa ettiğini anlayacağız. Lâkin ne yazık ki bu eser, zamanımıza kadar gelememiştir.

Necip Asım ve Mehmet Arif Beyler 1327'de matbu Türk Târihi

\* Profesör Harlez, Çinlilerle Türklerin din-i kadimleri arasındaki irtibatı bilmukayese izah için bir eser-i mahsus yazmış ve 1887'de neşreylemiştir. Alman profesörü Şantepi Dolasü'yün Fransızca'ya mütercem "Târih-i Edebiyât"ı mehzarlarından biri de Harlez'in bu kitabıdır. Oğuzname'nin bir cüz'ü olsun meydana çıktığı gibi "Ata Bilgeci" kitabının da bir kısmı olsun bulunsa idi Türkçe ne mühim bir vesika elde edilmiş olurdu. Böyle bir eser sayesinde Harlez'in belki yanlışları da anlaşılırdı.

Umûmiyyesi namındaki birkaç formalık eserle "Oğuz"lara dair kısmında diyorlar ki: "... dahi Oğuzname ismiyle diğer bir kitapta mufassalan tahrir olunduğu malûm ise de bu kitap e'lan mevcut olmayıp bazı parçaları tarihlerde iktibas edilmiştir..."

Oğuzname'den menkul ve ecdâd-ı Osmanıyyeyi natık "Câm-ı Cem-âyin"i neşr ile büyük hizmet eden Ali Emiri Efendi, Câm-ı Cem-âyin'in mehazı Oğuzname olduğunu beyan ile diyor ki: "Oğuzname'nin kadim Türk tarihi olması ve balâda isimlerini beyan ettiği-miz Osmanlı tarihleri Oğuznameden bahsetmemelerine nazaran onu görmelikleri..."

Bursalı Tahir Bey diyor ki: "Türk kavmine mensup akvam hakkında yazılan millî tarihlerin en değerlisi, elde bulunan emarelere nazaran Oğuzname olması lâzım gelir. Bu târih-i kebîr hicretin bin tarihine kadar Azerbaycan tarafında mevcut olduğu bazı vesaik ile müspet ise de bugünkü günde elimizde mevcut değildir..."

Şarkiyata dair tettebbuatıyla şehir Barthold "Encyclopédie de l'İslam"ın 179. sahifesinde diyor ki:

"Anadolu'da Osmanlılar devrinde bile Oğuz zamanı zebân-zed ü ma'rif idi. Ezmine-i ibtidâiyyeye dair olup ozanlar yani halk mugannileri tarafından nakledilen rivayetin her biri Oğuzname namıyla zikrediliyordu. Bunların bir koleksiyonu Kitâb-ı Dede Korkut'ta münderiçtir. Bu kitapta mezkûr Korkud veya Korkut Oğuzların eski karargâhı olan Sırderya kenarında ve Türkmen bozkırlarında veli, muganni, hakim olarak tanınmıştır."

Tevarîh-i Âl-i Selçuk'un 217. sahifesinde deniyor ki:

"Kimyâ-yı saâdet kitabını ve Nizâm'ül-mülk kitabını ve Oğuz töresini ve Oğuzname vesair tevarihi iyi bilirdi ve harp ve yasak babında divanî ahkâ-

mını ve Oğuz töresince veya Oğuz töresine kıyas edip hükmederdi". Oğuzname'yi sarayda mütalâa ettiğini söyleyen hükümdar, Alâeddin Keykubattır.

Osmanlı müellifleri içinde Oğuzname'yi ilk defa haber veren, galiba Yazıcıoğlu Ali Efendidir. Topkapı Sarây-ı Hümâyunu Kütüphanesi'nde mahfuz olan nüshası zayi olsaydı saraylarımızda bu kitabın tamamen meçhul olduğuna hemen hemen hükmedilebilirdi, bahusus maruf müverrihlerimiz onu zikretmedikten sonra. Yazıcıoğlu merhum diyor ki "Türklerin nesepleri rivayeti, hakimleri ve muteber nâkileri rivayetinden ki Uygur hattıyla Oğuzname'de yazılmış ve alâ-sebîl'i-icâz mufassal yazılır..."

Hay Allah razı olsun: Demek ki bu millî kitabın ahkâmı saraylarımızda muteber tutulmuş okunmuş... Bu kitapta Osmanlı teşkilâtında cari adap ve an'anat, tamamıyla Oğuzname'den alınmış ve müesseselerimizin temel taşları o itibarat, o mantık-ı millî üzerine atılmıştır. Hatta Cengiz'in yasası diye ehemmiyet-i askeriyeye ve medeniyesinden bahsedilen örf mecmûası da Oğuzname'den muktebestir. Zira bu eser, kadim Türklerin teşkilât ve akaid-i medeniyesini muhtevidir. Türk vâz-ı usulleri arasında en eskilerden olarak "İrkil Hoca"yı bu sayede tanıyoruz.

Sultan Mehmed-i Sâlis devri muharrirlerinden Seyyid Lokman'ın gayet ufak bir risalesi vardır ki 1854'te Viyana'da Wilhelm Lakus marifetiyle basılmıştır. Bu eserin serlevhası şöyledir: İcmâl-i Ahvâl-i Âl-i Selçuk der-Konya ber-muceb-i nakl ez-Oğuzname.

Risaleciğin şu beytindeki kayıt da mühimdir:

*Hep Oğuznameyi tettebbu idüp  
Yazdı icmâl ile Seyyid Lokman.*

Yedinci sahifesinde şunu okuyoruz:

Saru Saltuk aleyhirrahmenin İslâm Yürükân cemaatiyle Anadolu'dan Rumeli'ye ber-müceb-i nakl ez-Oğuzname geçmesi.

Süleymân-ı Kanunî vüzerasından Lütfi Paşanın "Oğuzname" isminde bir eseri olduğunu biliyoruz. Fakat bu asıl büyük ve umumî Oğuzname değil, Oğuzların bir şubesi olan Selçukiler tarihidir. Hammer'in tarihî bir tercümesi -sahife 83 ve 169 ile üçüncü cilt, sahife 307'de Lütfî'nin bu Oğuznamesi mevzû-ı bahistir.

Necip Asım, Tahir Beylerle Ali Emirî Efendi'nin zamanımızda Oğuzname bulunamamıştır demelerine mukabil merhum Ahmet Vefik Paşa'nın Kütüphanesi fihristinde iki nüsha Oğuzname vardır. Bunları göremedim: Asıl Oğuzname midir? Yoksa Selçukiler gibi Türk şubelerinden bir veya birkaçının tarihi midir bilemem. Her hâlde bunlar tetkik edilmelidir.

Meçhul ve fakat muhteviyatından bir kısım-ı mühimmi malûm olan Oğuzname karşısında Kitâb-ı Dede Korkut'un ancak bir cüz hizmetini ifa edebileceğini yazmıştık. Kitabın müellifi veya mensûbün ileyhi olan Dede Korkut'u takdimden evvel kitabına ait bir meselenin arzına mecburum: Oxford Darülfünunu muallimlerinden meşhur Zayce diyor ki: "Odise'de geçen sikloplar efsanesi nice Arya akvamının Turanilerden iktibas eylediği efsaneye bir misaldir. Turaniler ki Arya kavimlerinin komşusu ve selefleridir. Garim, Homer'in Polifem namındaki ifrit efsanesi üzerine yazdığı bir makalede Sikloplar Destanı bir kül teşkil etmekle beraber Ülise macerasına nispetle aykırı düşüyor ve üslupça da manaca da Odisse'nin mütebaki aksamından farklı

bulunuyor" diyor. [Berlin, Fen Akademisi Müzakeratı 1867]. Garim, Tepegöz namıyla Oğuzlarda bu ifrit efsanesinin mevcudiyetinden bahseylediği gibi von Diez de bunu zikreder...

[Hamîş: Ziya Gökalp Beyefendi ile Yeni Mecmua dairesinde teşerrüfüm esnasında öğrendiğime göre Kitâb-ı Dede Korkut'un Dresden Kütüphanesi'nde mahfuz olup Berlin Kütüphanesinde de bir sûret-i müstensahası mevcut olduğunu Âsar-ı İslâmiyye ve Milliyye encümen-i reisi iken haber veren Ali Emirî Efendidir. Câm-ı Cemâî'nî neşr ile Divânü Lügati't-Türk'ü ittlâ-ı millete arz ile, tarih ve lisanımıza hizmet eden müşarünileyh efendi hazretlerine minnettar olmamak, kabil değildir zannındayım.]

## Darümuallimin M. Cevdet

### NOTLAR

- <sup>1</sup> Muallim Cevdet'in hayatı hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler onun bazı makalelerini toplayan Mektep ve Medrese (İstanbul 1978) adlı esere bakabilirler. Osman Ergin'in 1937'de İstanbul'da basılan "Muallim Cevdet'in Hayatı. Eserleri ve Kütüphanesi" adlı eseri ise bu konudaki en önemli kaynaktır.
- <sup>2</sup> Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 7. baskı, Ankara 1991, s. 251.
- <sup>3</sup> Hüseyin Namık, Oğuzname - 2, Yeni Mecmua, Dördüncü cilt, sayı: 88, 20 Teşrinisani 1923, s. 460.
- <sup>4</sup> Hüseyin Namık, a. mak., s. 461.
- <sup>5</sup> Ahmet Zeki Velidi, "Türk Efsanelerinde Millî Alâmetler", Türk Yurdu, cilt: 3, numro: 14 (Teşrinievvel 1925) s. 135-136.
- <sup>6</sup> Ahmet Zeki Velidi, a. mak., s. 136.
- <sup>7</sup> Zeki Velidi'nin makalesinin de bütünü okunmalıdır. Zeki Velidi, Türklerin, ilk insanın yaratılışıyla ilgili inançlarını da Devâdârî'den naklediyor. Devâdârî'deki rivayetler arasında aslanın büyüttüğü çocukla ilgili olanı da vardır ki Ahmet Hikmet'in "Alpaslan Masalı" hikâyesine kaynak olmuştur.